

Скриник М.В.
(Київ, Україна)

МІЛІТАРНА МЕТАФОРА ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ УКРАЇНА В РОСІЙСЬКИХ ЗМІ

У статті досліджено метафоричну модель «Війна», яка є одним із репрезентативів концепту Україна в російськомовному публіцистичному дискурсі.

Ключові слова: концепт, метафорична модель, вербальна репрезентація, мілітарна метафора.

В статье исследована метафорическая модель «Война», которая является одним из репрезентантов концепта Украина в российском публицистическом дискурсе.

Ключевые слова: концепт, метафорическая модель, вербальная репрезентация, милитарная метафора.

The paper analyses metaphors of war as basic referents of the concept Ukraine in Russian Mass Media.

Key words: concept, metaphorical model, military metaphora, verbalization, publicist discourse.

Визначальною рисою сучасного мовознавства є наявність досліджень, спрямованих на антропоцентричну, когнітивну інтерпретацію мовних явищ. Основним завданням такого підходу є розв'язання проблем вербалізації інформації у процесі пізнання навколишнього світу й дослідження способів представлення мовних одиниць у людській свідомості.

Об'єктом дослідження постає концепт *Україна*, який належить до основних концептів національної концептосфери, які є складовою світової картини світу. В українському мовознавстві концепт *Україна* розглядають Т. Б. Долгова, яка досліджує оцінні метафори [2]. Н. А. Чабан, яка подає аксіологічну модель концепту *Україна* [8]. Цей концепт неодноразово поставав об'єктом фрагментарного вивчення в працях російських мовознавців [4; 6].

Актуальність статті полягає у необхідності повного опису досліджуваного концепту, зокрема через його метафоричні репрезентації.

Мета статті – визначити мілітарні метафоричні моделі, що складають референтний простір концепту *Україна* в сучасному російському публіцистичному дискурсі.

Матеріалом для аналізу слугували статті газет, зокрема 200 фрагментів із публіцистичних текстів, що містять лексему *Україна* або її похідні, виокремлених шляхом суцільної вибірки з російськомовних газетних видань останніх десятиліть. Перевагу було надано багатотиражним виданням («АиФ», «Известия», «Комсомольская правда», «Московский комсомолец», «Независимая газета»), які орієнтовані на широке коло читачів. ЗМІ обрано як джерело, що дає змогу простежити вираження громадської думки як результат швидкого реагування на події, що відбуваються у країні.

Основним методом дослідження є семантико-когнітивний аналіз, який дозволяє «через аналіз мовних засобів виявити ознаки концептів і змодельовати концепт...» [7, с. 53].

Як відомо, концепт може бути репрезентований різними засобами: лексемами і фразеологічними сполученнями, структурними і позиційними схемами речень, словосполученнями, текстами і сукупністю текстів. Одним із найбільш цікавих засобів вербалізації концепту є метафора, зокрема військова, або мілітарна.

Мілітарна метафора неодноразово постає об'єктом дослідження мовознавців (А. М. Баранов, Ю. М. Караулов, Дж. Лакофф і М. Джонсон, А. П. Чудінов). Зокрема, А. П. Чудінов змодельовав і обґрунтував значення метафоричної моделі «Російська дійсність – безперервна війна» [9, с. 34].

У нашому дослідженні використаємо універсальну схему М. Блека для опису метафоричної моделі. М. Блек зазначає, що для цього «необхідно схарактеризувати такі ознаки: вихідну поняттєву область; нову поняттєву область; типові для моделі сценарії; фрейми, які належать до певної моделі; типові слоти, які складають кожний фрейм, та компонент, який зв'язує первинні та вторинні значення одиниць, охоплених цією моделлю» [1, с. 158].

Аналіз мовного матеріалу дає підстави виділити в досліджуваній метафоричній моделі три фрейми («Різновиди війни та її учасники», «Військові дії та озброєння і прийом ведення війни», «Військова організація»), що в свою чергу розподілені на слоти, які охоплюють майже всі сфери війни.

1. Фрейм «Різновиди війни та її учасники»

Слот 1.1 Учасники військових дій

Метафори цього слоту спрямовані на викриття учасників військових дій, що дає змогу оцінити реальний стан країни. Так, Україна постає в образі заручниці, напр.: «*Не змогу оцінити реальний стан країни. Так, Україна постає в образі заручниці, напр.: «Не зможемо делать Украину заложницей ситуации, сложившейся вокруг конкретного человека – Юлии Тимошенко», – заключил дипломат (АиФ 03.05.2012); Петр Симоненко с горечью сказал, что заложниками парламентского торга стала Украина и ее народ (СР 01.07.2006).* Модель «Україна – заручниця» використано для характеристики політичної та економічної ситуації країни.

У мілітарних метафорах Україну ототожнено з військовим контингентом. Вона постає як союзник: *Украина участвовала в «миссиях» на Балканах и в Ираке, в тыловом обеспечении войны в Афганистане, она готовится к сотрудничеству в настовской программе подготовки иракской армии (СР 07.02.2006);* або стає головним постачальником зброї іншим країнам: *Глава Временной следственной комиссии Верховной Рады по расследованию незаконных поставок Украиной оружия и военной техники в Грузию Валерий Коновалюк сообщил, что за три последних года Украина продала оружия на сумму свыше двух млрд. долларов, тогда как в госбюджет поступило почему-то всего около 200 млн. долларов (СР 31.03.2009); По сведениям информированных источников, только за последние несколько лет Украина продала Грузии несколько десятков танков Т-72, бронетранспортеров БТР-80, боевых машин пехоты БМП-2 (СР 21.04.2008); Ранее заместитель начальника Генштаба Вооруженных сил России Анатолий Ноговицын заявил, что Украина является главным поставщиком вооружения и военной техники в Грузию (СР 02.09.2008).*

Як пасивний учасник війни, а саме постачальник / продавець зброї, Україна сприймає війну як спосіб раціонального використання військових ресурсів у власних інтересах зовнішньої політики.

Слот 1.2 Різновиди війни

У зібраному нами матеріалі є багато мілітарних метафор, які образно характеризують різноманітні економічні конфлікти України з Росією. Образність таких метафор є виразною саме завдяки нетиповій сполучуваності компонентів, які до них входять. Це, зокрема, **сирна війна**, напр.: *На этой неделе сырная война между Москвой и Киевом может выйти на новый уровень* (НГ 06.02.2012); *Хотя длившаяся больше полугода украинско-российская так называемая сырная война завершилась весной, однако противоречия остались* (НГ 11.07.2012); *Напомним, с 8 февраля Роспотребнадзор развязал против Украины так называемую «сырную войну», приостановив ввоз сыров трех предприятий в Россию* (Изв. 06.09.2012); **газова війна**, напр.: *Охлаждение украинско-российских отношений может затянуться до президентских выборов, а между Киевом и Москвой возможна очередная газовая война, уверены политические эксперты Украины* (АиФ 12.08.2011); *Украина и Россия зарыли топор газовой войны до конца марта* (НГ 25.01.2012); *Перегруженный долгами украинский «Нафтогаз» не заплатит, не скрывает официальный Киев, обещая разбирательство в международных арбитражах. Это старт нового этапа «газовой войны», констатируют эксперты* (Г 26.01.2013); **торгівельна війна**, напр.: *На фоне разворачивающейся очередной торговой войны Украины с Россией полная реабилитация молдавских вин и фактическое открытие российского рынка для всей молдавской продукции выглядят как несомненный прорыв в российско-молдавских отношениях* (НГ 14.09.2012); *На минувшей неделе разгорелась и улеглась торговая война Украины и Белоруссии* (НГ 12.03.2012); *В Киеве не исключают, что к концу месяца начнется новый период торговых войн, но не в формате двусторонних споров, а в виде противостояния Украины с Таможенным союзом* (НГ 11.07.2012); **інформаційна війна**, напр.: *Однако эксперты отмечают, что в течение сентября ситуация изменилась: Украина и Россия снизили накал информационной войны вокруг газовой проблематики и пытаются решить проблемы на основе компромиссов* (НГ 30.09.2011); **мовна війна**, напр.: *В Украине вновь начинается языковая война: на днях Ленинский районный суд Севастополя отменил решение Севастопольского горсовета о региональном статусе русского языка* (НГ 05.10.2011); **енергетична війна**, напр.: *Отношения между двумя странами зашли в тупик и новая линия, судя по всему, выстроится теперь только после выборов в РФ и на Украине, то есть к концу 2012 года, а пока будет продолжаться «тихая закулисная энергетическая война», отмечают эксперты* (Изв. 15.08.2011).

Розмаїття таких метафоричних виразів пов'язане з їхньою виразною експресією, яка доречна саме в мові ЗМІ.

Погіршення стосунків із Росією позначено в мові ЗМІ також метафорою **холодна війна**, напр.: *Понятно, что война России против Украины невозможна никогда и ни при каких обстоятельствах. А вот холодная война Украины против России идет уже полным ходом* (АиФ, 07.07.2006); *Начало президентского срока Виктора Януковича, по мнению российских экспертов, должно было положить конец холодной войне между Украиной и Российской Федерацией, начавшейся после оранжевой революции* (НГ 23.01.2012). Традиційно ця метафора застосовувалася в мові ЗМІ для увиразнення напружених стосунків колишнього СРСР із США.

2. Фрейм «Військові дії та озброєння і прийоми ведення війни»

Слот 2.1 Військові дії та озброєння

Події, що відбуваються в країні, постають у свідомості суспільства справжніми військовими діями, напр.: *При этом Украина ... ударила не только по Приднестровью, но и сама по себе: стала резко обостряться внутренняя ситуация в этой стране* (С 29.04.2006); *Битва Украины за проведение на ее территории финала футбольного чемпионата началась в далеком теперь уже 2005 году* (СР 21.04.2012); *Исходя из этого, Украина пытается играть на двух фронтах* (Г 14.04.2011); *Украина попадает в полную зависимость от внешнего диктата, и эта зависимость приводит к тому, что геополитически Украина встает на путь вражды с Россией* (С 02.02.2008).

Такі метафори допомагають розкрити засоби ведення військових дій як максимально ефективні для досягнення найкращих результатів. Важливо відзначити, що як активний учасник бойових дій Україна майже не використовує зброю, хоча й має характеристику країни із значними військовими запасами, пор.: **УКРАИНА еще с советских времен считалась одной из самых больших оружейных кузниц**. Здесь было сосредоточено 1810 предприятий военно-промышленного комплекса (ВПК), на которых работало около 2,7 млн. человек. (АН 13.07.2006); *Казалось бы, Украина снарядила целую обойму зарядов броневой силы, подготовилась к «газовой дуэли» с Россией надлежащим образом* (П 09.10.2011).

Слот 2.2 Прийоми ведення війни

Україна у свідомості суспільства постає справжнім воїном і своїми військовими діями дотримується певної тактики, напр.: *Украина пригрозила в ответ на газпромовские демарши ту же самую тактику применить по отношению к Европе* (Нез. 05.02.2011); *То, что мы сегодня видим – это попытка психологического прессинга. Украине нужно выбрать правильную тактику и не поддаваться на газовый террор со стороны России, – подчеркнул глава Комитета энергетической независимости Украины Иван Надеин* (РБ 21.01.2013); *створює власну стратегію як план дій для досягнення економічних цілей, напр.: Економіст Александр Митрофанов считает, что, пока Украина придерживается стратегии сближения с Евросоюзом, денонсация не будет* (НГ 07.06.2012); *займає власну стратегічну позицію в очікуванні розгортання подій, напр.: Украина находится на стратегической позиции между Россией и относительно новыми членами Североатлантического альянса* (РГ 01.04.2011); *впроваджує заходи щодо посилення власної обороноспроможності, напр.: По сообщениям многих информантов, Украина стянула дополнительные подразделения пограничных войск для усиления охраны приднестровского участка украинско-молдавской границы* (РГ 21.04.2011); *Кроме того, Украине придется на Востоке строить новую линию обороны, направленную против главных военных партнеров – прежде всего России* (РГ 06.09.2006). Використання військових прийомів ведення війни слугує своєрідним позначенням спроможності учасника до конкурентної боротьби з іншими.

Фрейм 3 «Військова організація»

Слот 3.1 Управління військовими активами

Україна як організатор війська починає підготовку до війни з відновлення військових частин, напри.: *Украина намерена восстановить в Крыму ряд военных частей, расформированных после распада СССР* (С 02.12.2008); Для того чтобы быть полноценным членом альянса, *Украине придется полностью перевооружать свою армию* (РГ 15.10.2011); або, навпаки, роззброює власні військові активи, напри.: *Кстати, под давлением администрации Клинтона, т.к. без этого воздействия Украина разоружалась очень неохотно* (РГ 22.08.2009); використовує і переміщує частину війська із власних міркувань, напри.: *Украина просто пытается перераспределить воинские контингенты (заметим, в ущерб собственной национальной системе безопасности и обороны)* (НГ 09.11.2009). В ілюстраціях відзначимо дієслова: *восстановить, перераспределить*, що належать до доконаного виду, підкреслюють завершеність дії у минулому або в майбутньому. У метафоричному розумінні для тлумачиться як спрямоване пересування кудись з певною метою з подальшим досягненням результату.

Слот 3.2 Місце проведення військових дій

Метафори такого типу реалізують образні ознаки концепту як місця проведення бойових дій, за допомогою лексем: *арена, плацдарм*, напри.: *Для Березовского Украина – плацдарм для атаки на Россию* (КН 25.06.2005); *Исторически так сложилось, что основной ареной противостояния России и Польши была Украина* (РГ 22.05.2008); *При определенных условиях Украина... может быстро превратиться в новый политический плацдарм...* (РГ 17.07.2006); *Украина – самый лучший в стратегическом плане плацдарм для комбинированной атаки против России* (АН 05.04.2010).

Отже, проведене дослідження дозволяє констатувати факт, що у свідомості російських громадян виділені нами фрейми «Різновиди війни та її учасники», «Військові дії та озброєння і прийоми ведення війни», «Військова організація» мають важливе значення для образного уявлення сучасної української дійсності. Адже упродовж усієї історії Україна боролася за право на існування, тому військова лексика – одне з основних джерел метафоричних образів. Сучасна Україна виступає як пасивний учасник війни, використовує війну для досягнення власних цілей, хоча й має власні військові активи і навіть стає місцем проведення військових дій.

Використання мілітаризованої лексики спричиняє емоційно-оцінний вплив на опис будь-якого фрагменту дійсності, який у мові ЗМІ зазвичай набуває негативного забарвлення. Військова метафора нав'язує суспільству конфронтаційні шляхи вирішення проблем, обмежуючи пошук альтернативних рішень. Поясненням значної кількості вживань військових метафор може бути лише те, що підсвідомо війна – ефективний шлях вирішення будь-якої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блэк М. Метафора / М. Блэк : [пер. с англ. М. А. Дмитриевской] // Теория метафоры [ред. Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина; сост. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 153–178.
2. Долгова Т. Б. Поняття теми як підгрунтя встановлення структурних складників концепту УКРАЇНА (на матеріалі сучасного англомовного газетного дискурсу) / Т. Б. Дол-

гова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – 2009. № 48. – С. 165–168.

3. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф; [пер. с англ. М. А. Дмитриевской] // Теория метафоры [ред. Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина; сост. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–416.
4. Пименов Е. А. Концепт «украинец» В РОССИЙСКИХ СМИ / Е. А. Пименов // Политическая лингвистика – Екатеринбург, 2007. – Вып. 2 (22). – С. 48–52.
5. Пименова М. В. Концептуальные исследования. Введение. / М. В. Пименова — Москва: «Флинта», 2011. – С. 14–17, 68–69
6. Пименова М. В. Концепт «Украина» (на материале российских СМИ) / М. В. Пименова // Политическая лингвистика / Урал. гос. пед. ун-т; — Екатеринбург, 2007. — Вып. 2 (22). — С. 52–60
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: «Истоки», 2002. – 192 с. <http://zinki.ru/book/kognitivnaya-lingvistika/>
8. Чабан Н. А. Образ суверенной Украины в вербальном воплощении (на материале публикаций газеты «The New York Times») : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Чабан Наталья Анатольевна. — Черкассы, 1997. — 179 с.
9. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991–2000) / А. П. Чудинов. – Екатеринбург: УГПУ, 2003. – 2-е изд., Екатеринбург: УГПУ, 2003. – 240 с.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

1. АиФ — Аргументы и факты Режим доступу: <http://www.aif.ru>
2. АН — Аргументы недели Режим доступу: <http://argumenti.ru>
3. Г — Газета Режим доступу: <http://www.gazeta.ru/>
4. Изв. — Известия Режим доступу: <http://www.izvestia.ru>
5. КП — Комсомольская правда Режим доступу: <http://www.km.ru>
6. НГ — Новая газета Режим доступу: <http://www.ng.ru>
7. П — Правда Режим доступу: <http://www.pravda.ru>
8. РБ — Росбалт Режим доступу: <http://www.rosbalt.ru>
9. РГ — Российская газета Режим доступу: <http://www.rg.ru>
10. С — Собеседник Режим доступу: <http://sobesednik.ru>
11. СР — Советская Россия Режим доступу: <http://www.sovross.ru>